

Βιβλιοκρισίες

«Ἡ ἱστορία δέν κάνει τίποτα»¹

ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΙΑΚΟΣ, *Ἀποκάλυψη, Οὐτοπία καί Ἱστορία: οἱ μεταμορφώσεις τῆς ἱστορικής συνείδησης*, Ἀθήνα, Πόλις, 2011 (8ο, 478 σ.)

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1923, σέ ἓνα ἐργοστάσιο τῆς νεαρῆς Σοβιετικῆς Δημοκρατίας, 3.500 ἐργάτες ἀνέμεναν ἐπί δίωρο τούς προσκεκλημένους ὁμιλητές γιά νά ξεκινήσει ἐπιτέλους ἡ προγραμματισμένη ἐκδίλωση ἀντιμέτωπος μέ τήν σοβιετική ἀργοπορία, ἕνας ἀμερικανός δημοσιογράφος σχολίασε ὅτι οἱ 7.000 χαμένες ἐργατοῦρες τῆς ἀναμονῆς ἰσοδυναμοῦσαν μέ τήν κατασκευή δύο ἀεροσκαφῶν. Τό περιστατικό αὐτό ἔδωσε τό ἔναυσμα γιά τήν ἴδρυση τῆς Λίγκας τοῦ Χρόνου, μιᾶς μαχητικῆς ὁργάνωσης πού ἀναζήτησε τήν ἰδεατή σύζευξη τοῦ ἐπαναστατικοῦ κατεπείγοντος μέ τίς σύγχρονες κατακτήσεις τοῦ τεῦλορισμοῦ². Ἡ διάλυσή της, τόν Φεβρουάριο τοῦ 1926, ἐπισφράγισε τήν ὑποχώρηση τῶν τολμηρῶν πειραματισμῶν, πού εἶχε ἐγκαινιάσει ὁ «μεγάλος οὐτοπικός πειραματισμός τοῦ 20οῦ αἰῶνα», τό παγκόσμιο 1917³. Τό βιβλίο τοῦ Ἀντώνη Λιάκου *Ἀποκάλυψη, Οὐτοπία καί Ἱστορία: οἱ μεταμορφώσεις τῆς ἱστορικής συνείδησης* περιλαμβάνει δεκάδες ἀνάλογες γοητείας στοχασμούς καί ἐγχειρήματα γύρω ἀπό τήν «ἀρχιτεκτονική τοῦ χρόνου». Κατά ἓναν τρόπο ὁμως, τό περιφερειακό παράδειγμα τῆς Λίγ-

κας τοῦ Χρόνου προσιδιάζει στήν κεντρική προβληματική τοῦ βιβλίου γιά τίς μεταμορφώσεις τῆς ἱστορικής συνείδησης: ἡ Λίγκα ἀποσκοποῦσε στόν βολονταριστικό μετασχηματισμό τῆς συνείδησης τοῦ χρόνου στήν ὑπηρεσία τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς. Ἡ ἴδρυση τῆς ὁργάνωσης, οἱ πυρετώδεις δραστηριότητες καί ἡ διάλυσή της ἀντιστοιχοῦν στόν δεύτερο ἄξονα τοῦ βιβλίου: τίς ἀναμνηστικές ἐκπληρώσεις καί τίς ἐπώδυνες διαψεύσεις τῶν Οὐτοπιῶν. Ἄλλωστε, σύμφωνα μέ τίς ἐπεξεργασίες τοῦ Πλάτωνα Μιχαήλοβιτς Κερτσέντσεφ, τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Λίγκας, ἡ χειραφέτηση τοῦ ἀνθρώπου θά προέκυπτε μέσα ἀπό τούς καταναγκασμούς τῆς ἐπαναληπτικῆς χρονομέτρησης.

Ἡ προβληματισμός τοῦ Ἀντώνη Λιάκου

Μιά πρώτη μορφή τοῦ κειμένου αὐτοῦ παρουσιάστηκε στή συζήτηση μέ ἀφορμή τό βιβλίο τοῦ Ἀντώνη Λιάκου τήν ὁποία ὁργάνωσαν τά Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας καί τά «Ἐνθέματα» τῆς ἐφημερίδας *Ἡ Ἀγνή*, στίς 21 Νοεμβρίου 2012.

1. Karl Marx καί Friedrich Engels, *The Holy Family or Critique of Critical Critique*, Foreign Languages Publishing House, 1956, σ. 125.

2. Richard Stites, *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*, Oxford University Press, 1989, σ. 155-159.

3. Α. Λιάκος, *ὁ.π.*, σ. 281.

γιά τήν «ἀρχιτεκτονική τοῦ χρόνου», ἐκτείνεται ἀπό τό προφητικό Βιβλίο τοῦ Δανιήλ ἕως τῆς σύγχρονης ἀναμονῆς τῆς βιοκλιματικῆς Ἀποκάλυψης. Κατά συνέπεια, ἡ διαδρομή στήν ὁποία προσκαλεῖ ὁ συγγραφέας τοὺς ἀναγνώστες, ἐφόσον «θά πρέπει νά φανταστοῦν τόν ἑαυτό τους νά συμμετέχει σέ μιά παρέα πού πορεύεται», εἶναι μακρά. Συνάμα εἶναι συναρπαστική ὁ συγγραφέας δέν λειτουργεῖ ὡς μεταπράτης ἑνός ἐξωγενοῦς θεωρητικοῦ σχήματος, ὁπότε ἀποφεύγει τήν κουραστική συνήθεια τῶν σχολιοτεχνῶν εἰσαγωγῶν πού ἀποβαίνουν εἰς βάρος τῆς ἀφήγησης. Ἀντίθετα, ἀπό πολύ νωρίς διατυπώνει ἕνα κεντρικό ἐπιχείρημα, τό ὁποῖο νομίζω ὅτι συνοψίζεται στό ὑποκεφάλαιο γιά τήν ἑνσωμάτωση τοῦ ἑξατολογικοῦ λόγου στή θεολογία τῆς ἐξουσίας («Χριστιανικός λόγος - Ρωμαϊκή γράβδος»). Στή σελίδα 69 λοιπόν διαβάζουμε ὅτι «τό ἰσχυρότερο διακύβευμα μᾶς ἐξουσίας δέν εἶναι ἄν μπορεῖ νά κυριαρχήσει στή μνήμη, ἀλλά στή φαντασία. Τήν ἱστορία δέν τή χρειάζεται τόσο ὡς ἐργαλεῖο κυριαρχίας τοῦ παρελθόντος, ὅσο ὡς ὄργανο κυριαρχίας τοῦ μέλλοντος»⁴.

Ἡ ἰδέα αὐτή διατυπώνεται στά κεφάλαια τῆς Ἀποκάλυψης, ἐκεῖ ὅπου ὁ ἀναγνώστης διασθάνεται τήν προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νά πειθαρχήσει κείμενα μέ τά ὁποῖα δέν ἔχει προηγουμένη τριβή. Ἐντούτοις, ἀποσυνδέεται ἀπό τά συμφοραζόμενα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων –βοηθούσης καί τῆς προσεκτικῆς ἐπιλογῆς τῆς «μᾶς ἐξουσίας» ἔναντι «τῆς ἐξουσίας»– καί λειτουργεῖ ὡς προτύπωση τῆς σύνθετης σχέσης μεταξύ ἱστορίας καί οὐτοπίας. Ὁ σκεπτικισμός τῆς ἱστορικῆς συνείδησης ἀναιρεῖ τή δυνατότητα ἐνατένισης τοῦ μέλλοντος μέ ὄρους διαφορετικούς ἀπό αὐτούς τοῦ παρόντος. Στό ἔδαφος αὐτό, ἡ κοινοτοπία «τήν ἱστορία τήν γράφουν οἱ νικητές» ἀποκτᾶ μιά νέα διάσταση: ἡ ἑκάστοτε ἐξουσία, πού ἐμφανίζεται ὡς ἡ δικαιωμένη τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης, «γράφει ἱστορία» προκειμένου νά ἐκτείνει

τήν κυριαρχία της στό μέλλον, καθώς δέν εἶναι δυνατό «νά σκεφτεῖ κανεῖς»... «ὅτι θά μπορούσε νά ὑπάρξει ἄλλο μέλλον»... «τό ὁποῖο θά ἀνῆκε στήν ἱστορία τοῦ κόσμου τούτου»⁵. Ἀναδεικνύοντας τή σημασία πού ἔχει ἡ καθήλωση τῆς φαντασίας στά ὄρια τοῦ «κόσμου τούτου», ὁ Λιάκος μᾶς καλεῖ νά συζητήσουμε γιά τόν τρόπο πού οἱ μεταβολές τῆς ἱστορικῆς συνείδησης ἀναιροῦν, καί ταυτόχρονα διαμορφώνουν, τήν οὐτοπική σκέψη.

Ἐδῶ εἶναι ἀναγκαῖα μιά προκαταρκτική διευκρίνιση. Ἡ συντηρητική διάσταση τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας δέν ἀναφέρεται στήν τρέχουσα πολιτική χρήση τοῦ ὄρου συντηρητικός, πού ὑποδηλώνει –ἄρρητα ἤ μη– τήν ὑπαρξη τῆς κατοπτρικῆς «προοδευτικῆς» ἱστορίας. Τό ζητούμενο εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῆς ἱστορικῆς συνείδησης στήν διαιώνιση τοῦ κόσμου τούτου, δηλαδή στήν «προτίμηση τοῦ γνωσμοῦ ἐπί τοῦ ἀγνώστου, τοῦ δοκιμασμένου ἔναντι τοῦ μή ἐφαρμοσμένου, τοῦ ἐφικτοῦ ἔναντι τοῦ πιθανοῦ»... «τοῦ παροντικοῦ γέλιου ἔναντι τῆς οὐτοπικῆς εὐτυχίας»⁶. Στό ἔδαφος αὐτό ἡ οὐτοπική σκέψη διαμορφώνεται ἀντιφατικά: ἀπό τή μιά σιγρίζεται στήν ὑπέρβαση καί ἄρνηση τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας, ἀλλά ταυτόχρονα ἀναζητεῖ τή νομιμοποίησή της στήν ἀνάδειξη ἑνός προδιαγεγραμμένου σημείου τομῆς στόν ἱστορικό χρόνο –τό σημεῖο ἐκεῖνο πού ὀριοθετεῖ τό «πρίν» καί τό «μετά» στίς δίδυμες ἔννοιες τῆς Ἀποκάλυψης καί τῆς Ἐπανάστασης. Γιά τήν ἱστορία λοιπόν ὡς τό ἀντίστροφο τῆς οὐτοπίας.

Τό ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφέα γιά τήν κυριαρχία τῆς ἐξουσίας στήν φαντασία σχετίζεται μέ τήν βαθιά πολιτική ἀγωνία πού

4. στό ἴδιο, σ. 69.

5. στό ἴδιο.

6. Michael Oakshot, «On being Conservative», στό Corey Robin (ἐπιμ.), *The Reactionary Mind, Conservatism from Edmund Burke to Sarah Palin*, Oxford University Press, 2011, σ. 21.

διατρέχει τό σύνολο τῆς ἀφήγησης. Ἡ ἀφετηρία τῆς νομίζω βρισκεται στήν ἀποτίμηση τῶν ἐγχειρημάτων τοῦ 20οῦ αἰώνα πού διακίρηνξαν τή σύζευξη ἱστορικῆς καί οὐτοπικῆς σκέψης στήν ἀναζήτηση τοῦ ριζοσπαστικοῦ κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ. Οἱ διαδοχικές διαψεύσεις τῆς πίστης ὅτι ἡ ἱστορία ἔχει νόημα, κοινό στοιχεῖο συγκρότησης τῶν πρωτοποριῶν, συντέλεσαν καθοριστικά στή διαμόρφωση τοῦ «μετα-ουτοπικοῦ» κόσμου, στόν ὁποῖο ἡ διαχείριση τῶν ὑπαρκτῶν ἐπιλογῶν συρρικνώνει τήν ἐνατένιση τοῦ μέλλοντος. Πρόκειται γιά μιά πολιτική θέση, ἡ ὁποία ταυτόχρονα ἐπέχει θέση κριτικῆς, καί αὐτοκριτικῆς, γιά τίς μεταβολές τῶν ἱστοριογραφικῶν ἐγχειρημάτων πού προέκυψαν ἀπό τά κινήματα τοῦ κοινωνικοῦ ριζοσπαστισμοῦ. Εἶναι προφανές ὅτι τό βιβλίο αὐτό δέν γράφτηκε γιά τίς προϋποθέσεις τῆς ἀκαδημαϊκῆς κρίσης, καί αὐτό ἐνισχύει τήν ἀφηγηματική του γλαφυρότητα, ἀλλά ἀντίθετα ἐπιζητεῖ τήν κρίση, δηλαδή τό διάλογο, ὥστε νά συμβάλει στήν ἀναζήτηση τῆς ἐξόδου ἀπό τήν σύγχρονη κρίση – τήν μετα-ουτοπική πλανητική ἡγεμονία τοῦ *there is no alternative*, πού στή δεκαετία τοῦ 1990 διαμόρφωσε τόν, ἀμφισβητούμενης πατρότητας, ἀφορισμό ὅτι «εἶναι πιό εὐκόλο νά φανταστοῦμε τό τέλος τοῦ κόσμου, παρά τό τέλος τοῦ καπιταλισμοῦ». Ἡ ἀκροτελευτία πρόταση τοῦ βιβλίου συνοψίζει, διά τῆς ἀντιστροφῆς, τό ζητούμενο: «ἄς σκεφτοῦμε πρὸς στιγμὴν μιά κοινωνία ἀπό τήν ὁποία ἡ οὐτοπία θά ἔχει ἐξοβελιστεῖ· θά εἶναι μιά κοινωνία χωρίς ἐλπίδα». Σέ ἀναζήτηση ἐλπίδας λοιπόν, ἄρα καί οὐτοπίας.

Προεκτείνοντας σκέψεις πού εἶχε διατυπώσει ὑπαινικτικά σέ ἕνα ἄρθρο τοῦ 2001, ὁ συγγραφέας ἐπανέρχεται συχνά στήν κινητοποιητική δύναμη τῆς οὐτοπικῆς σκέψης καί στήν ἀναζήτηση τοῦ προσωπικοῦ νοήματος μέσα ἀπό τήν πολιτική δράση, στό βαθμό πού ἡ τελευταία ἐμφανιζόταν νά ὑπηρετεῖ τό νόημα τῆς ἱστορίας⁷. Ὅταν διάβασα τό βιβλίο τοῦ Λιάκου τόν χεμιῶνα τοῦ

2011 ἐπιχειροῦσα μιά πρώτη προσέγγιση πάνω στή παγκόσμια συντροφιά τῶν «πρώην» τῆς περιόδου τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου, ἐκείνων πού διέρρηξαν τή σχέση τους μέ τό κομμουνιστικό κίνημα υἱοθετώντας στή συνέχεια, φαινομενικά καί μόνο, ἀντιφατικές θέσεις. Τό ἐρώτημα γιά τό ἂν ἡ διαδρομή τους μπορεῖ νά ἐρμηνευτεῖ ὑπό τό πρίσμα τῆς ἀπογοήτευσης γιά τό νόημα τῆς ἱστορίας ἀναπροφοδοτήθηκε ἀπό τή διαζευκτική σχέση Ἱστορίας καί Ἐπανάστασης. Ὁ Χόρχε Σεμπρούν, ἀναστοχαζόμενος τήν ἐμπειρία του στόν παράνομο μηχανισμό τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἰσπανίας, ἀντιπαρέβαλε τόν «λογισμό ζωῆς» πού προσδίδει ἡ «καθολική ἐπαναστατική πρακτική» μέ τήν ἀπουσία νοήματος ὅταν κανεῖς ἀγαναωρίζει τήν «κίβδηλη αὐτὴ ἔννοια τῆς καθολικῆς τάξης» – «δέν ἔχω λοιπόν λόγο ζωῆς ἐγώ. Ζῶ χωρίς λόγο»⁸. Τό σημεῖο αὐτό διαλέγεται μέ ἕνα ἀπό τά ἐκτενέστερα παραθέματα στό βιβλίο τοῦ Ἀντώνη Λιάκου, τίς καταληκτικές παραγράφους τοῦ Τάσου Δαρβέρη: «θὰ μετρήσει [στήν περιγραφόμενη ὡς ἡμέρα τῆς κρίσης] μόνο τό γεγονός [ἂν οἱ ἄνθρωποι] εἶχαν βάλει στόν ἑαυτό τους κάποιο ἰδανικό, θεϊκό ἢ διαολικό, κάτι πού γέμιζε καί ἔδινε ἕνα νόημα στή ζωὴ τους... «Ἄλλὰ τώρα»... «ἀνάμεσα στό τέλος τῆς Ἀντίστασης καί στήν προσημονία τῆς Ἐσχάτης Κρίσης ἀφήνουμε τίς μέρες νά κυλοῦν ἡ μιά πίσω ἀπό τήν ἄλλη· μᾶς κουράζει ἡ ζωὴ, μᾶς κουράζει ὁ χρόνος πού περνᾷ, γιατί εἶναι ἄδειος»... «Ἔστω, ζοῦμε μέ τό παρελθόν»⁹.

Ὁ Σεμπρούν καί ὁ Δαρβέρης συναντιοῦνται στήν κοινὴ ἐμπειρία τῆς μετάβασης

7. Antonis Liakos, «History Writing as the Return of the Repressed», π. *Historiein*, τ. 3, 2001, σ. 47-58.

8. Jorge Semprun, *Τὶ ὄραία Κυριακή!*, Μετάφραση: Μπάμπης Λυκούδης, Ἀθήνα 1989, σ. 196-197.

9. Α. Λιάκος, ὁ.π., σ. 69.

ἀπὸ τὴν οὐτοπία, πού συναρθρώνει τὴν πολιτική πρακτική καὶ τὴν ἀναζήτηση τοῦ νοήματος στὴν ἱστορία, στὴν διάφρεση καὶ τὴ ζωὴ δίχως «λόγο ζωῆς», τὴν μετα-ουτοπική κατάσταση πού περιγράφει ὁ Λιάκος. Ὁ προβληματισμός αὐτός ἐπικοινωνεῖ μὲ τὴν αὐτοκριτική ἀποτίμηση τῆς συλλογικῆς ἐμπειρίας τῆς γενιᾶς τοῦ 1968, πού διακηρύξε, ἴσως γιὰ τελευταία φορὰ στὸν 20ό αἰώνα, τὴ δυνατότητα σύζευξης τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Ἑπανάστασης. Ἡ σχέση αὐτή, στὰ πρῶτα τῆς βήματα, ὅπως ὄλες οἱ ἐρωτικές σχέσεις, φάνταζε ἰδεώδης, ἀπελευθερώνοντας δυναμικές πού ἀνέτρεψαν παγιωμένες συνήθειες δεκαετιῶν. Παράλληλες συλλογικὲς ἀπόπειρες, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ἀκαδημίας, σέ μιὰ ἐντυπωσιακὴ γεωγραφικὴ διασπορά, ἔθεσαν ὡς στόχο τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὴ σκουριά τοῦ συντηρητισμοῦ – εἶναι δηλωτικὴ ἐδῶ ἡ κυριαρχία τοῦ «ριζοσπαστικοῦ», τοῦ *radical*, ὡς συνοδευτικοῦ ἐπιθέτου τῆς ἱστορίας στό λόγο τῶν κοινωνικῶν κινήματων. Προοπτικά, ἡ πολιτικὴ πρακτικὴ μετακόμισε στίς αἰθουσες τῶν ἀκαδημαϊκῶν παραδόσεων, ἀντιστρέφοντας ἔτσι τὴ φορὰ τοῦ βέλους τοῦ 1968, καὶ ἡ «ριζοσπαστικὴ» ἱστορία ἀναβαθμίστηκε σέ ἰσότιμο ἔννοιο τῆς ἀκαδημαϊκῆς ζωῆς, ἀποσυνδεδεμένη ὀριστικά ὅμως ἀπὸ τὴ συγκρότηση κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν πρωτοποριῶν.

Ἡ ἀποτίμηση αὐτῆς τῆς μεταβολῆς ὡς μίας «προδοσίας τῶν διανοουμένων» ἐμπεριέχει μιὰ ἠθικὴ διάσταση πού δὲν συμβάλλει στὴν ἐρμηνεία τῆς «παλινόρθωσης»¹⁰. Ἀντίθετα ἡ παραδοχὴ τοῦ Σεμπρούν γιὰ τὴν ἐγγενῆ ἀντίθεση μεταξὺ τῆς «μεγαλειώδ[ους] αὐταπάτη[ς] τῆς Ἑπανάστασης» καὶ τῶν μηχανισμῶν τῆς κριτικῆς σκέψης, πού ἀμφισβητοῦν τὴν «κίβδηλη αὐτὴ ἔννοια τῆς καθολικῆς τάξης» κινεῖται σέ πιό παραγωγικὴ κατεύθυνση, καθὼς ἀπογυμνώνει τὰ πρῶτα ἀπὸ τὴν ἠθικὴ τους διάσταση: «χωρὶς τὴν τύφλωση αὐτή, ἐμεῖς δὲ θά εἴχαμε γίνεи μαρξιστές. Δὲ θά εἴχαμε γίνεи μαρξιστές ἀ-

πλῶς καὶ μόνο γιὰ νὰ ξεμοντάρουμε τοὺς μηχανισμούς παραγωγῆς τῆς ὑπεραξίας, γιὰ νὰ ξεσκεπάσουμε τοὺς φρενιχισμούς τῆς ἐμπορευματορικῆς κοινωνίας, τοιῆμα στὸν ὁποῖο ὁ μαρξισμός εἶναι ἀναντικατάστατος. Θά εἴχαμε γίνεи καθηγητᾶδες»¹¹. Ἡ «ἐπαναστάτες» λοιπὸν ἢ «καθηγητᾶδες» ἢ διαδρομῆ τῶν ριζοσπαστικῶν ἱστορικῶν συσσωματώσεων συνιστᾶ ἀσφαλὴ δείκτη τῆς ἐπικράτησης τῶν «καθηγητᾶδων» ἔναντι τῶν «ἐπαναστατῶν», ἐξέλιξη πού διαπλέκεται μὲ τὴ χρήση τῆς ἱστορίας ὡς νομιμοποιητικοῦ μέσου τοῦ ἀσικκοῦ καθεστώτος – ἐφόσον ὁ ριζοσπαστισμός δὲν ἀποτελεῖ φρόνητρο κοινωνικῆς ἀποσταθεροποίησης μποροῦσε γιὰ δεκαετίες νὰ ἀποτελεῖ ἐξωτικό συμπλήρωμα τῶν ἀκαδημαϊκῶν σπουδῶν¹².

Τὸ ἐρώτημα προκύπτει ἀβίαστα: ποιά μορφή μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ οὐτοπικὴ σκέψη τοῦ 21ου αἰώνα; Ἡ «κριτικὴ οὐτοπικὴ σκέψη» ἐμφανίζεται ἄπαξ στό βιβλίο τοῦ Λιάκου, λίγο πρὶν τὸ τέλος, ἀλλὰ παρόλα αὐτὰ ὁ διάλογος ἱστορίας καὶ οὐτοπίας διαποτίζει τὰ κεφάλαια τοῦ τρίτου μέρους, τῆς Ἱστορίας μὲ τὸν δηλωτικὸ ὑπότιτλο «ἀναζητήματα ἔνανι τόπο γιὰ τὴν ἐλπίδα», δηλαδή ἔνανι τόπο γιὰ τὴν οὐτοπία. Ὁ συγγραφέας δὲν προτείνει τὴν ἐπιστροφή στὰ μοντέλα πολιτικῆς δράσης τοῦ 20οῦ αἰώνα· κατὰ τέτοιο θά ἀναιροῦσε τὸ κεντρικὸ του ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα ἡ φαντασία νὰ ἀποδεδιμευτεῖ ἀπὸ τίς τρέχουσες ἐπιλογές. Ἀντίθε-

10. Βλ. γιὰ παράδειγμα Sergio Bologna, *Ἡ φυλὴ τῶν τυφλοπόντικων*, Ἀθήνα 2012, σ. 13-15.

11. J. Semprun, *ὁ.π.*, σ. 196-197.

12. Τὸ ζήτημα τοῦ ρόλου τῶν ἱστορικῶν ὡς ἐγγυητῶν τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς, καὶ συνακόλουθα τὸν συντηρητισμὸ τῶν κοινωνικῶν χώρων ἀναπαραγωγῆς τους, εἶχε θέσει τὸ 2002 ὁ Χρήστος Χατζηιωσήφ «Ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἄλλες κοινωνικὲς ἐπιστῆμες», *Ἱστοριογραφία τῆς νεότερης καὶ σύγχρονης Ἑλλάδας 1833-2002*, τ. Α', Ἐπιμέλεια: Πασχάλης Κιτρομηλίδης-Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, Ἀθήνα, Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν/Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, 2004, σ. 303.

τα ύποδεικνύει ότι η ουτοπική σκέψη του 21ου αιώνα θά πρέπει να άναμετρηθεί με τή διάψευσης τής πίστης ότι ή ιστορία άποτελεί μιά διαδρομή προς ένα προκαθορισμένο σημείο τομής.

Οί σκέψεις αυτές άγγίζουν ευάισθητες χορδές, καθώς βρίσκονται στον αντίποδα τής βεβαιότητας των πρωτοποριών ότι λειτουργοῦν ως σημεία συνάντησης των μηχανικών του μέλλοντος, πού με τήν εμπρόθετη δράση τους επιταχύνουν τά γρονάξια του χρόνου ώστε να «έλθει ή ώρα», να «ώρμάσουν οί συνθήκες» να φτάσουμε στο «ντάλα μεσημέρι» πού έγγυάται ότι «ή επανάσταση δέν θά είναι ουτοπία»¹³. Η παραδοχή ότι ή σύγχρονη μετα-ουτοπική ιστορική συνειδηση διαμορφώνεται μέσα άπό τίς διαδοχικές διαψεύσεις τής ουτοπικής σκέψης για τήν «μεγάλη άτμομηχανή τής ιστορίας» πού θά ὄδευε, με ταχύτητα άνάλογη τής αποφασιστικότητας των πρωτοποριών, στον τεματικό της σταθμό, οδηγεί στην άνάγκη ή ουτοπική σκέψη να άναμετρηθεί με τή διάψευση αυτή, ώστε να μπορέσει να είναι και πάλι παραγωγική¹⁴. Άλλωστε, ή διαμόρφωση τής ουτοπικής σκέψης δέν γίνεται έν κενώ· αντίστοιχει, ένσωματώνει, άρνείται και διαλέγεται με τίς εκάστοτε κυρίαρχες άντιλήψεις περί ιστορικού χρόνου – τό παράδειγμα τής παράλληλης έμπιστοσύνης ριζοσπαστών και συντηρητικών στη γραμμική πορεία τής προόδου τής ανθρωπότητας είναι χαρακτηριστικό για τήν κατοπτρική θέση ιστορίας και ουτοπίας. Στόν μετα-ουτοπικό κόσμο, είναι σαν να λείει ὁ Διάκος, οί ουτοπίες δέν θά άφορουν τή «δυνητική έγκλιση», αλλά τήν «έννοιολόγηση τής μεγάλης άλλαγής» μέσα άπό τόν διάλογο σκεπτικισμού και ουτοπισμού – σέ ένα πρόσφατο άρθρο του σά «Ένθεμάτα» τής *Αύγή* διατυπώνει τή σκέψη αυτή σέ συνάρτηση με τίς τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις¹⁵.

Πρόκειται για μιά εκτίμηση πού ἔρχεται σέ σύγκρουση με νοοτροπίες και άντιλήψεις πού διαμόρφωσαν τήν πολιτική και ιστορι-

κή μας ματιά, καθώς ύπογραμμίζει τήν άνασταλτική επίδραση τής ιστορικής εμπειρίας στον επαναστατικό βολонταρισμό και ταυτόχρονα προβληματοποιεί τή δυνατότητα άρμονικής σύζευξης ιστορίας και ουτοπίας. Στό ίδιο φύλλο των «Ένθεμάτων», ὁ Μάνος Αύγερίδης, ιστορικός τής δικής μας φουρνιάς, με άφορμή τό συνέδριο προς τιμήν του Χάγκεν Φλάσερ, άναρωτήθηκε «γιατί θέλαμε να γίνουμε ιστορικοί», ὡστε να καταλήξει άπαντώντας: «για να αλλάξουμε τελικά, στό μέτρο του δυνατού, τόν κόσμο, με τούς δικούς μας ὄρους. Καί ή ιστορική εμπειρία συμβάλλει σέ μεγάλο βαθμό στην κατανόηση ότι ὁ κόσμος μπορεί να αλλάξει»¹⁶. «Στό μέτρο του δυνατού» σπεύδει να προσδιορίσει ὁ άρθρογράφος προκειμένου να άποφύγει, ύποθέτω, τόν αυτοματοποιημένο αντίλογο περί μαξιμαλισμού. Καί ὁμως ή διευκρίνιση αυτή περιγράφει τόν πυρήνα τής μετα-ουτοπικής κατάστασης: στίς άπεριορίστες δυνατότητες του μέλλοντος άντιπαραβάλλεται ή δυνατότητα άλλαγών «στό μέτρο του δυνατού». Έπιστρέφοντας στό κεντρικό έπιχείρημα, θά άναγνωρίσει κανείς τή δημοφιλή ιδέα ότι ή ιστορική εμπειρία μπορεί να συμβάλει «στην κατανόηση ότι ὁ κόσμος μπορεί να αλλάξει».

Ένας πρόχειρος αντίλογος θά ύπογράμ-

13. Οί έντός εισαγωγικών φράσεις άποτελοῦν ρητορικούς τόπους του επαναστατικού κινήματος πού περιγράφουν τήν άναμονή τής εκπλήρωσης τής ιστορικής τομής, άπό τόν έξελικτικό σοσιαλισμό του 19ου αιώνα έως τόν έκβιασμό του μέλλοντος στό σύγχρονο άνταγωνιστικό κοινωνικό κίνημα.

14. Κρίστοφερ Χίτσενς, *Hitch-22, άμφισβητίας εκ πεποιθήσεως*, Μετάφραση: Μ. Μακρόπουλος, Άθήνα 2011, σ. 125.

15. Άντώνης Λιάκος, «Ξαναπιάνοντας τά κομμένα νήματα: Άριστέρα και Μεταρρυθμίσεις», έφ. *Η Αύγή*, 18 Νοεμ. 2012.

16. Μάνος Αύγερίδης, «Πατί θέλαμε να γίνουμε ιστορικοί: Με άφορμή τό συνέδριο προς τιμήν του Χάγκεν Φλάσερ», έφ. *Η Αύγή*, 18 Νοεμ. 2012.

μιζε ὅτι ἡ ἐμπειρία τοῦ χειραφετητικοῦ ὁράματος τοῦ 20οῦ αἰῶνα ὑποδεικνύει τό ἀντίθετο – οἱ στιγμές τῆς ριζοσπαστικῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς παραμένουν στιγμές σέ ἕνα συνεχές διαψεύσεων, συντριβῶν καί ὑποχωρήσεων τῆς οὐτοπικῆς σκέψης. Παρόλα αὐτά, στούς χώρους τῆς κοινωνικῆς κριτικῆς ἢ πεποίθησι τοῦ προοδευτικοῦ ρόλου τῆς ἱστορίας παραμένει ἀκλόνητη: αὐτό ἄλλωστε τεκμαίρεται στήν παραγωγή τοῦ λόγου ἀπό τοὺς ὀργανωμένους φορεῖς τῆς πού ἀναπαράγουν, δίχως προβληματισμό, τὴν ὑποστασιοποίηση τῆς ἱστορίας πού κατά περιόριστο «ἐμπνέει», «διδάσκει» καί «καθοδηγεῖ». Ἡ διεισδυτικότητα τῆς ὑποστασιοποίησης τῆς ἱστορίας συνδέεται σέ μεγάλο βαθμό μέ τὴν ἀνασφάλεια τῆς παροντικῆς κρίσης – ἡ ἱστορία ἀναδεικνύεται σέ ὁδηγὸ σέ ἕνα μεταβαλλόμενο παρόν, πού δέν ἐπιτρέπει ἰδιαίτερη αἰσιοδοξία γιὰ τό μέλλον. Αὐτό ὅμως πού ἀρχικά φαντάζει ὡς διέξοδος ἀπὸ τὴν ἀνασφάλεια, λειτουργεῖ στό ἀκριβῶς ἀντίθετό της, ἐπιτείνοντας τὴ διαίωσιση τοῦ κόσμου τούτου, καθὼς ἡ ἱστορία, ἐξίσου σέ «ριζοσπαστικές» καί «συντηρητικές» ἐκδοχές, ἐμφανίζεται νά δεσμεύει τὴν φαντασία, νά ἐγκλωβίζει τὴ συζήτηση πρὸς ὄφελος τοῦ «γνώριμου» καί τοῦ «παροντικοῦ» προειδοποιώντας γιὰ τό μέλλον.

Στὴν ἐξέλιξη αὐτὴ ὁ ρόλος τῶν ἐπαγγελματιῶν ἱστορικῶν δέν εἶναι ἀμελητέος. Ἡ κριτικὴ στὴν διαδεδομένη ἀναζήτηση τῶν ἀναλογιῶν παραμένει περιφερειακὴ σέ σχέση μέ τὴν πλημμυρίδα ἀναγνώσεων πού στρέφονται στό παρελθόν προκειμένου νά ἐξαγάγουν συμπεράσματα γιὰ τό μέλλον, ἐπισείοντας τὸν κίνδυνο τῆς πολιτικῆς καί κοινωνικῆς ἀποσταθεροποίησης. Τό ἐξαντλητικό, στὴν ἐπαναληπτικότητά του, παράδειγμα τῆς Δημοκρατίας τῆς Βαϊμάρης στὴν ἑλληνικὴ δημόσια συζήτηση ἀποτυπώνει τὴν ἐμβέλεια τῆς ἀναγωγικῆς σκέψης καί τό μετασχηματισμὸ τῆς μεταπολιτευτικῆς διανοήσης, πού ἔμπληφθε φοβίας καί ἀμηχανίας καταφεύγει στὴν ἱστορικὴ ἀναλογία ὡς

ὑπεκφυγὴ ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα τοῦ μέλλοντος¹⁷. Στό σημεῖο αὐτὸ ἐδράζεται ἡ τελευταία προσφορὰ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀντώνη Λιάκου. Ὁ συγγραφέας θὰ μπορούσε κάλλιστα νά χρησιμοποιήσει τὴν ἱστορία τῆς ἰδίας του τῆς ἀφήγησις, νά ἀποτιμήσει τὶς οὐτοπίες, τὶς ἐκπληρώσεις καί τὶς διαψεύσεις τους, προκειμένου νά ὑπογραμμίσει τὴν ἀνάγκη νά στοχαστοῦμε τό μέλλον βασισμένοι στὶς ἐμπειρίες τοῦ παρελθόντος. Ἀντὶ αὐτοῦ, στό κλείσιμο τοῦ βιβλίου, ἐπιχειρεῖ ἕνα ἄλλο στό μέλλον, στό ὅποιο κυριαρχεῖ ὁ προβληματισμὸς γιὰ τὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπινότητος καί τὴ διαμόρφωση τοῦ μετα-ουτοπικοῦ κόσμου.

Στὶς τελευταῖες αὐτὲς σελίδες, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Ἐξοδος», ὁ Ἀντώνης Λιάκος παραπέμπει στὴν κινηματογραφικὴ μεταφορὰ τοῦ δυστοπικοῦ *Never Let Me Go*, προκειμένου νά καταδείξει ὅτι ὁ μετα-ουτοπικὸς κόσμος βρίσκεται ἐντὸς μας. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου τοποθετεῖται στὶς ἐξαιρετικὰ γνώριμες καί φιλήσυχες πρόσφατες βρετανικὲς δεκαετίες, καί ὄχι σέ ἕνα ἀκαθόριστο μέλλον μέ τερατολογικὲς μηχανές. Ἡ οἰκειότητα ἐντείνει τὴν δυστοπικὴ ἔνταση: οἱ πρωταγωνιστὲς εἶναι προορισμένοι ἀπὸ τὴ γέννησή τους νά ὑποστοῦν διαδοχικὲς μεταμοσχεύσεις προκειμένου νά διασφαλίξεται ἡ μακροζωία τοῦ ὑπόλοιπου πληθυσμοῦ. Τὰ νήματα πού συνδέουν τό μυθιστόρημα τοῦ Καζοῦ Ἰσιγκουόρο καί τῆς ταινίας μέ τό βιβλίο τοῦ Λιάκου εἶναι πολλαπλά, ἀνάμεσα στὰ ὅποια μπορεῖ κανεὶς νά ξεχωρίσει τό μετασχηματισμὸ τῆς οὐτοπίας τῆς μεταμόσχευσης σέ μηχανισμό ἀναπαραγωγῆς τῆς κυριαρχίας. Ὑπάρχει ὅμως καί μιὰ ἄλλη, περιφερειακὴ σκηνὴ στὴν

17. Ἡ λειτουργία τῆς ἱστορικῆς ἀναλογίας ὡς ὑπεκφυγῆς καί τό παράδειγμα τῆς δημοκρατίας τῆς Βαϊμάρης στὴ σχετικὴ συζήτηση ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τοὺς Δημήτρη Κουσουρῆ, «Ἡ ἱστορικὴ ἀναλογία ὡς ὑπεκφυγῆ», π. *Λεύγα*, τχ. 6, Μάρτιος 2012, σ. 38-41 καί Κώστα Σπαθαράκη, «Δεκανίκια γιὰ τὴν δημοκρατία», *στό ἴδιο*, σ. 42-46.

Βιβλιοκρισίες

κινηματογραφική μεταφορά, πού άξιζει σχολιασμοῦ. Σέ κάποιο σημείο οί νεαροί πρωταγωνιστές φτάνουν σέ μία έρημη παρτιά και βρίσκουν ένα εγκαταλειμμένο πλοίαριο. Τό περιεργάζονται, βγάζουν φωτογραφίες δίπλα του και έπιστρέφουν σχετικά χαρούμενοι στό χώρο εγκλεισμοῦ τους, γνωρίζοντας ότι σύντομα θά ύποβληθοῦν σέ έγχειρήσεις άφαιρέσης τῶν ὀργάνων τους, έπιταχύνοντας έτσι τό βιολογικό τους τέλος. Ούτε για μία στιγμή δέν προβληματίζονται για τή δυνατότητα νά άνοιχτοῦν

στήν θάλασσα πού άπλώνεται μπροστά τους, νά έπιχειρήσουν τήν Ξεοδο, νά ανταλλάξουν τό προδιαγεγραμμένο τους παρόν μέ ένα άκαθόριστο μέλλον. Η σκηνή αὐτή συμπυκνώνει τόν πυρήνα τῆς αντιουτοπικῆς σκέψης, τήν πειθαρχηση τῆς φαντασίας σέ τέτοιο βαθμό πού δέν μπορεῖ νά έννοήσει, πόσο μάλλον νά φανταστεῖ, τήν ἴδια της τήν ύπαρξη. Έκεῖ βρισκόμαστε λοιπόν σέ άναζήτηση τῆς περιπέτειας ξανά.

Κωστής Καρπόζηλος

Ψηλαφίζοντας τεκμήρια από τήν Τήνο τῶν χρόνων τῶν Βενετῶν

ΜΑΡΚΟΣ Γ. ΦΩΣΚΟΛΟΣ, *Η Όξωμεριά τῆς Τήνου κατά τόν ὕστερο Μεσαίωνα. Άπό έγγραφα τοῦ Archivio di Stato di Venezia και τοῦ Ἀρχείου Καθολικῶν Τήνων*, Ἀθήνα, Ἀδελφότητα τῶν Τηνίων ἐν Ἀθήναις, 2012, (80, 542 σ.)

Η Τήνος εἶναι ένα νησί πού εὐτύχησε βιβλιογραφικά καθώς χάρη στήν άγάπη, τή γνώση και τό μεράκι Τηνιακῶν πού άγαποῦν τήν ἱστορία, τοπικῶν φορέων πού εἰχουν ἐντάξει στίς δραστηριότητές τους τή βαθύτερη μελέτη τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους και ἀνθρώπων τοῦ βιβλίου ὅπως ὁ ἐκδότης Στρατής Φιλιπότης (ἐκδ. Ἐρίνη), ἔχει νά ἐπιδείξει τά τελευταία χρόνια μία πλούσια βιβλιοπαρογωγή.

Ό Μ. Φώσκολος ἀνήκει σέ μία ὀλιγάριθμη ὁμάδα ἱστορικῶν πού ἔχουν άφιερῶσει τό ἔργο τους στήν ἱστορία τοῦ τόπου ὅπου ζοῦν, έπιτυγχάνοντας ἕναν δύσκολο συνδυασμό: καλή ἐπικοινωνία μέ τήν ἑλληνική και διεθνή βιβλιογραφία για τό ἀντικείμενο

πού μελετοῦν, λεπτομερή και ἐμπεριστατωμένη γνώση τῆς τοπικῆς βιβλιογραφίας, ἐκτεταμένη ἀξιοποίηση τῶν ἀρχειακῶν πηγῶν και ἰδιαίτερα τῶν «δύσκολων» πηγῶν, ὅπως τά χειρόγραφα –ἐδῶ μάλιστα ἐπιπροσθέτως ἐκεῖνα πού εἶναι γραμμένα στό βενετσιάνικο ἰδίωμα–, ἐνῶ παράλληλα διατηροῦν μία σχέση ζωῆς μέ ὄσα ἱστοροῦν. Αὐτά τά χαρακτηριστικά ἀποτυπώνονται στίς ἐργασίες τοῦ Μ. Φώσκολου και τίς καθιστοῦν ένα ὡραῖο παράδειγμα παντρέματος τοῦ τοπικοῦ μέ τό γενικό, ἐπ' ὠφελεία και τῶν δύο. Μέ τόν τρόπο πού προσεγγίζει τά πράγματα, ὑποδεικνύει και ένα γόνιμο δρόμο: κατανοοῦμε και αγαπάμε τόν τόπο μας ὅπως πραγματικά εἶναι· δέν δοξολογοῦμε ένα κατασκευάσμα, γέννημα τῆς ἐπιθυμίας μας.

Προκαταρκτικά ένα σχόλιο για τή βιωματική σχέση μέ τόν τόπο και τήν ἱστορία. Κατά τή γνώμη μου τό βίωμα δέν ταυτίζεται μέ τήν ἱστορική γνώση, και πολύ περισσότερο δέν ἀπολήγει σέ ἀξιοπίστη ἱστορική ἀφήγηση. Κάποιος πού πῆρε μέρος στόν πόλεμο τό 1940, ἕνας πού μετεῖχε στήν Ἀντίσταση ἢ ἕνας ἄλλος πού βρέθηκε στήν ἐξέγερση τοῦ Πολυτεχνείου τό 1973, ἔχει πλουτιστεῖ μέ τό βίωμα, εἶναι ὀπλισμένος μέ τήν ἄμεση ἐπα-

Μία ἀρχική μορφή τοῦ κειμένου παρουσιάστηκε στίς 25 Ἰουνίου 2012 στήν Τήνο, σέ ἐκδήλωση ἀφιερῶμένη στό ἐν λόγω βιβλίο.